

FRANCO LO PIPARO
Gramsci'nin İki Hapishanesi

FRANCO LO PIPARO 1946'da Bagheria'da (İtalya) doğan yazar, Palermo Üniversitesi'nde dil felsefesi profesörüdür. Dili, dilbilimsel olmayan olguların gizli cephelerini ortaya çıkarma aracı olarak inceler. 1979'da yayımladığı *Lingue, intellettuali, egemonie in Gramsci* kitabında bir dilbilimci olan Gramsci'nin hegemonya kavramının kökenlerini onun dilbilim çalışmalarında aramıştır. Yayımlanmış diğer kitapları: *Linguaggi, macchine e formalizzazione* (1974); *Aristotele e il linguaggio* (2003); *L'enigma del quaderno: la caccia ai manoscritti dopo la morte di Gramsci* (2013); *Il professor Gramsci e Wittgenstein: il linguaggio e il potere* (2014). 2012'de yayımlanan *Gramsci'nin İki Hapishanesi* İtalya'da Premio Viareggio ödülü almıştır.

I due carceri di Gramsci. La prigionie fascista e il labirinto comunista

© 2012 Donzelli Editore

İletişim Yayınları 2750 • Politika Dizisi 187

ISBN-13: 978-975-05-2662-6

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Ahmet İnel

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FRANCO LO PIPARO

Gramsci'nin İki Hapishanesi

Faşist Hapishane
ve Komünist Labirent

*I due carceri di Gramsci
La prigionie fascista e il labirinto comunista*

ÇEVİREN
Gökçe Tuğba

YAYINA HAZIRLAYAN
Volkan Çandar

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	7
Açılış	11
I. Ezopvari Mektup	15
1. Polis rejiminde iletişim kurmanın zor zanaatı	15
2. “Yazılmaması gereken” bir şey	18
3. Togliatti tarafından yayımlanmayan Ezopvari mektup	23
4. Grieco'nun ünlü “cinal” mektubu	27
5. Metafor olarak Giulia	33
6. “Benim yaşamım: Büyük bir hata, bir yanlış”	38
7. Giulia ve Sovyet polisi	48
8. <i>Defterler</i> ve Ezopvari mektup	50
II. Ezopvari Mektuptan Sonra	53
1. Yine arkadaşlarının ve ... baldızının yaptıkları “hatalar”	53
2. Çözümsüz sorun	61
3. Parti'nin son mesajı	63
4. Ölüm ve zincirden kopan halka	70

III. Ölümünden Sonra Hapiste	73
1. Çalınan hatıra	73
2. Çalınmış bir defter?	77
3. Hapishane dışındaki sessizlik	92
4. Gramsci eski dostu yoldaşı hakkında ne biliyordu?	95
IV. Defterlerdeki Kriz	99
1. Sınıftan sosyal gruba	99
2. Hegemonya: Liberal kavram ve retorik	105
3. Gençlik eserleri	108
4. Liberalizmin truva atı olan <i>defterler</i>	111
V. Kafkavari Bir Kapanışla Dramanın Karakterleri	115
<i>Sraffa</i>	115
<i>Giulia ve Eugenia Schucht</i>	117
<i>Tania Schucht</i>	118
<i>Togliatti</i>	118
<i>Gramsci</i>	119
<i>Mussolini</i>	121
EKLER	123
I. Ezopvari Mektup	125
II. <i>Defterler</i> 'in Numaralandırılması	129
III. Hapishane İşareti Olan ve Olmayan <i>Defterler</i>	132
KAYNAKÇA	134

TEŞEKKÜR

Bu kitabın farklı baskıları çok sayıda kişi tarafından okunmuştur. Hepsi de çok değerli katkılarda bulundu. Herkese teşekkür etmek imkânsız. Eğer yapmaya kalkırırsam upuzun bir liste yapmam lazım. Yine de bazı kişilere teőekkürlerimi sunmadan geçemeyeceğim.

Otuz yılı aşkın bir süre öncesinde yayınlanan kitabın (*Lingua, Intellettuali, Egemonia in Gramsci, Laterza, Roma-Bari*, 1979) hazırlanması sırasında bana yol göstermiş olan iki kişiyle başlıyorum: Tullio De Mauro ve Giuseppe Giarrizzo. İki sevgili meslektaşımla yaptığım sürekli diyaloglar bana temel bir yardım sağladı: Dikkatli eleştirel bir gözle kitabın hazırlanmasının ileriki aşamalarında bana eşlik eden Marco Carapezza'ya; geçen yüzyılın yetmişli yıllarının ortalarında öğrenciyken *Lingua, Intellettuali, Egemonia'nın* yaratılması ve hazırlanmasına katkıda bulunan Sebastiano Vecchio'ya; kitabın ilk dönemlerinde hevesli bir öğrenci olan ve gözlemlerini sık sık bana ileten Antonio Pennisi'ye; daha çok, kitabın yayınlanmamış bölümlerine (Gramsci, Sraffa, Wittgenstein üçgeni) ilgi duyan, yapmakta olduğum ana-

lizlerdeki fikirleri paylaşarak beni teşvik eden Federico Albano Leoni'ye teşekkür ederim; Bu süreçte en eski meslektaşların saflarına daha gençleri de katıldı: Francesca Piaza'ya, Francesco La Mantia'ya, Felice Cimatti'ye, Pietro Perconti'ye, Patrizia Laspia'ya, Domenica Perrone'ye, Sara Fortuna'ya da teşekkür borçluyum. Kolektif ve hararetle tartışmalarımıza keskin zekâsı ve duyarlılığıyla sık sık katılan Santi Cicardo'ya da.

Kitabın hazırlanmasının çeşitli aşamalarında notlarından yararlandığım Maurizio Padovano'ya; cesaret verici coşkusunun yanı sıra, kitabın daha geniş bir versiyonunu okuyan, kitaba zarar verebilecek ve gözden kaçırdığım bir yanlışlığı düzelttiği için Guido Corso'ya borçluyum. Bazı tarihsel olayları aydınlatmamda ve bir noktada kendimi içinde bulduğum editör çıkmazından kurtulmamda bana yardımcı olan Salvatore Lupo'ya da teşekkür ederim.

Neredeyse otuz yıllık bir sessizlikten sonra, Gramsci'ye olan ilgimin yeniden doğmasında tavsiyeleriyle ve cesaretlendirmesiyle bana başından beri eşlik eden Paolo Virno'ya da teşekkür ederim. Eğer Toskana Gramsci Enstitüsü 2007'de "Gramsci ve ulusal kimlik sorunu" konferansında konuşma yapmam için beni davet etmeseydi ve neredeyse aynı zamanlarda Gea Schirò, daha sonra baskısı yapılamamış olan Laterzano Yayınevi'nden çıkan kitabın 1979 baskısının yeniden basılmasını bana teklif etmeseydi, Gramsci'ye beslediğim ilgi belki de yeniden uyanmazdı.

Bütün bu yıllar içinde keskin ve daima akıllıca gözlemleriyle hep yanımda olan eşime teşekkür ediyorum.

Özel bir teşekkürü de, metinde kullandığım yayınlanmamış dokümanlara kolaylıkla erişebilmemi sağladıkları için Roma Gramsci Enstitüsü Vakfı'na, başkanı Giuseppe Vacca'ya, müdürü Silvio Pons'a borçluyum. Ayrıca ulaşılması zor metinleri bulmamda bana yardımcı olan Palermo Istitü-

to Gramsci Kütüphanesi Başkanı Dr. Linda Pantano'ya cömertliği için teşekkür ederim.

Son olarak Carmine Donzelli bana bir editörden çok daha fazlası oldu. Onun önerileri ve Gramsci uzmanlığı sayesinde çok fazla tematik çekirdekle doğmakta olan bu kitabı, daha basit ve umarım daha okunaklı bir hale getirdim.

Tullio De Mauro'ya kitabın isminde karar kılarken içine düştüğüm bir kararsızlıktan beni kurtardığı için teşekkür ederim: *Le due carceri* mi, yoksa *I due carceri* mi? De Mauro'nun cevabı: “çoğul dışı ifade olan ‘le due carceri’ denebilir –bu onun uzman cevabı idi– ama bu bağlama daha uygun düşen eril çoğul ifade ‘i due carceri’dir. Eril çoğul ifade daha güçlü, daha az maddi ve daha sembolik”. Gerçekten de kültürel bir yer olarak hapisane düşüncesi kitabın dokusuna uyuyor.

Açılış

Çeşitli hapisane rejimlerine maruz kalıyorum:

Dört duvarlı, ızgaralı, kurtağzı tarzında vs. vs. inşa edilmiş hapisane rejimleri var. [...] Benim hesaplamadığım şey ise, ilkinde eklenmiş olan diğer hapisaneydi.

– Gramsci'den Tania Schucht'a, 19 Mayıs 1930

[...] hayatımda, daha fazla geciktirmeksizin karar vermem gereken bir dönüm noktasına vardığımı hissediyorum. Ve bu karar alındı.

– Gramsci'den Tania Schucht'a, 27 Şubat 1933

On sekiz yıllık bir sürgünün ardından Napoli'ye dönen Togliatti, bir aydan biraz fazla bir süre sonra, 30 Nisan 1944'te *L'Unità*'da Antonio Gramsci'nin anısı üzerine kısa bir anma yazısı yayınladı. Bu, Sardunyalı düşünürün, komünizm imparatorluğunda azizleştirilmesi sürecinin başlangıcıydı. Yazı, Gramsci'nin hapisanede ölümünün sahte hikâyesini doğruluyordu:

Siyasal yaşamdan ve 1926'da Parti yönetiminden şiddetle koparılan Gramsci, birkaç ayını Ustica adasında sürgünle geçirdi. Gözaltına alınıp, Özel Mahkeme'ye sevk edildi ve mahkûm edildi ve *bir daha hapisten çıkmadı*. [...] Gram-

sci'nin çalışmaları, *öldüğü akşam yaratılan karmaşadan yararlanarak yoldaşımızın baldızının onları hücreden kaçırmayı* başarması sayesinde Moskova'da saklanan, dolma kalemle ve sıkışık bir el yazısıyla tutulmuş *otuz kadar defterde* toplandı (Togliatti, 1944, s. 147; italikler benim).

Gramsci, 25 Ekim 1934'ten beri şartlı tahliyeden yararlanıp, hapishane dışında yaşıyordu. O yılın 12 Kasım'ında, Gramsci'ye son anına kadar yardımcı olacak olan baldızı Tania,¹ Moskova'da ikamet eden ve 1925 sonbaharından beri kocasını göremeyen kız kardeşi Guilia'ya şöyle yazar: "Canım benim, on gün A.[ntonio] ile klinikteydim. Onunla her gün görüştük ve şehre giden yolda ya da Napoli'ye giden yol boyunca uzun yürüyüşler yaptık" (Schucht, 1991, s. 189). Bize ulaşan otuz üç *Defter*'den on ikisi, tutuklunun seri numarası (7047) veya hemen hepsinde hapishane müdürünün imzasının yer aldığı cezaevi mührü gibi hapishane ortamına ilişkin herhangi bir iz taşımıyor. Bu defterler, Gerratana sıralamasına göre 18'den 29'a kadar olanlardır. 1934'le 1935 arasında, cezaevi dışında yazılmışlardır.² Diğer iki *Defter*'in yazılması (D. 10 ve 14, 1932-1935) hapiste başlamış ancak cezaevi dışında tamamlanmıştır. Gramsci'ye tam özgürlük 21 Nisan 1937'de verildi ve altı gün sonra Roma'daki özel Quisisana kliniğinde vefat etti.

Bu durumda, Gramsci hapishanede ölmedi ve not defterleri de *öldüğü akşam yaratılan kargaşa sayesinde hücreden kaçırılmadı*. Ölümünden sonraki kargaşa ve bunun ardından değerli eserlerin faşist bir hapishane hücresinden gizlice kaçırılması, güzel bir film sahnesidir ama tarihi bir yalandır. Tarihi yalanların ise belli bir amacı vardır.

Hapishane dışında geçen iki buçuk yılda (25 Ekim 1934

1 Gramsci baldızına bazen Tania, bazen Tatiana diyordu. Biz de, iki ismi dönüşümlü olarak rastgele kullanacağız.

2 Ekler III bölümüne bakınız.

- 27 Nisan 1937) Gramsci, ekonomist arkadaşı Piero Sraffa³ tarafından birçok kez ziyaret edildi. Sraffa, burada anlatacağımız hikâyenin başkahramanlarından biri olacaktır. Piero Sraffa, Bocconi Üniversitesi rektörünün oğlu ve ve senatör Mariano D'Amelio'nun yeğenidir. Antifaşisttir ve öğrencilik yıllarında *Ordine Nuovo* isimli gazetede birlikte çalışmaya başladıkları, 1919 yılında Torino'da tanıştığı Gramsci'nin ve Togliatti'nin arkadaşıdır. 1926'dan itibaren Cambridge'e yerleşir ve orada ders verir. 1928'den itibaren ise Komünist Parti'nin yasadışı örgütü ile Gramsci arasında, Gramsci hapse veya serbest olduğunda bağlantıyı sağlar.

Hapishane dışındaki Gramsci hakkında, üzerindeki kısıtlamaların azalması nedeniyle bilinmesi beklenenden çok daha az şey biliyoruz. Bu yıllarda Gramsci'yle düzenli ilişki kurmuş olanlar yalnızca baldızı ve arkadaşı Piero'dur. Tania'nın sayfalarını Togliatti tekeline almıştı, bu nedenle bazılarının *kaybolup kaybolmadıklarından*⁴ emin olamayız. Sraffa, bilgi verme konusunda oldukça hasis davranmıştır. 1967'de Sraffa ile yaptığı bir söyleşiyi, Spriano alıntı yapmadan doğrudan aktarır:

İki arkadaş arasında geçen görüşmelerde daha fazla konuşan taraf Sraffa oluyordu. [...] Parti'nin güncel siyasi konulardaki özel mesajlarının taşıyıcısı olmasa da, her şey hakkında, politika veya başka bir şey hakkında onu haberdar ediyordu. Gramsci de, genellikle önerilerini veya siyasi saptamalarını arkadaşısı vasıtasıyla yollamıyordu. (Spriano, 1967, s. 15)

Haber olmayan şey çok önemli bir bilgidir. Sraffa'nın verdiği bilgi gerçek olarak kabul edilirse, en azından iki olgu

3 Şartlı tahliye izninden önce Sraffa'nın Formia'ya (Cusumano kliniği) bir ziyarette bulunduğu dair bir haber var.

4 Ekler III bölümüne bakınız.

için bir açıklama gerekir. 1) Parti sekreteri olarak hapse giren ve özgür kalması için hemen bir yıl öncesinde bütün Avrupa'da basın kampanyaları ve gösteriler düzenlenen birine, “güncel siyasi konular hakkında özel mesajlar” iletmeyi Parti'nin gerekli görmemesi. 2) Gramsci'deki, Sraffa'nın işaret ettiği, “genellikle önerilerini veya siyasi saptamalarını arkadaşları vasıtasıyla yollamayan” Gramsci'nin sessizliği ve siyasete olan ilgisizliği. Muhakkak daha fazlasını bilmemiz gerekiyor.

İlk versiyonundan itibaren tamamiyle hapisane dışında yazılmış olan tek monografik *Defter* 1935 tarihlidir, on sayfadan oluşmaktadır ve sadece dil bilgisi kavramı üzerinedir.⁵ 1935'ten sonra felsefi ve tarihi notlar da görülmez olur. Bu nedenle Gramsci'ye dair bilgilerin tamamen karanlığa gömülmesinin başlangıcı olarak Ağustos 1935'i görmek eğilimindeyiz: bu tarih, Formia Cusumano Kliniği'nden Roma Quisisana Kliniği'ne taşındığı aydır.

Gramsci'nin biyografisinde şimdiye kadar hiç tespit edilmemiş başka bir gizem daha var: *Defterler*'in sayısı üzerine yapılan tanıklıklar uyuşmuyor ve eniştesinin ölümünden hemen sonra, Tania tarafından yapılan numaralandırmada açıklama gerektiren bir boşluk var.

Buraya kısaca aktarılan olguların örgüsü, aşağıda anlatacağımız hikâyenin gözlem noktası ve anlatı kurgusunu oluşturuyor.

5 *Defter*, 20. yüzyıl Avrupa kültür tarihinde beklenmedik ve benzersiz bir paragraf açıyor. Lo Pipero, 2010c'de bunu irdeledik.

Ezopvari Mektup

Ezopvari dilde yazılmış bir başyapıt.

– Tania Schucht'dan Piero Sraffa'ya, 9 Mart 1933

1. Polis rejiminde iletişim kurmanın zor zanaatı

Gramsci'nin, 27 Şubat 1933'te baldızı Tania'ya¹ yazdığı mektubu cümle cümle okuyup yorumlayacağım. Uzman olmayan kişiler için, önce daha evvel vuku bulmuş olayları belirtmek gerekiyor.

1928'lerin sonundan 1933 yılını da kapsayan dönemde başını Gramsci'nin, baldızı Tania Schucht'un, Piero Sraffa ve Togliatti'nin, yani Parti'nin çektiği bir iletişim ağı oluşturuldu. İletişim iki yönde gerçekleşiyordu: Gramsci baldızına yazıyor veya ona söylüyor, baldızı mektupların ve önce hapishanede sonra klinikte yapılan görüşmelerin kopyasını çıkarıp hepsini Sraffa'ya yolluyordu. Sraffa da bunları Togliatti'ye aktarıyordu. Sraffa, Togliatti'nin ve/veya Parti'nin yönlendirmesiyle Tania'ya yazıyor, Tania da Gramsci ile teması

1 Mektup, Notlar bölümünde verilmiştir.

sürdürüyordu. Dörtlünün mektuplaşmalarının izleri, yayınlanan mektuplarda ortaya çıkıyor. Birkaç örnek vereceğim:

Tania'dan Sraffa'ya:

13 Şubat 1933

Sevgili dostum, söz verdiğim gibi Nino'nun son mektuplarının kopyalarını ekliyorum (Sraffa, 1991, s. 113).

9 Mart 1933

Sevgili dostum, [...] Nino'nun pazartesi yazdığı mektubu bekliyorum, hâlâ elime ulaşmadı. Umarım sonuncusunu size ilettiğim gibi bu da bana ulaşır (Tatiana Schucht Fonu, 1d/149).

Sraffa'dan Tania'ya:

7 Şubat 1933

Sevgili dostum, 30 tarihli [...] mektubunuzu Nino'nun kopyalarıyla birlikte aldım (Sraffa, 1991, s. 108).

17 Şubat 1933

Sevgili dostum, 13'ünde yazılan ve [Gramsci'nin mektuplarının] kopyalarıyla gelen mektup için teşekkürler (a.g.e., s. 113).

27 Şubat 1933

Sevgili dostum, kopyalarla gelen 22 tarihli mektubunuz için teşekkür ederim (a.g.e., s. 114).

Sraffa'dan Togliatti'ye

26 Aralık 1928

Çok sevgili dostum, sana a) Antonio'nun son mektubunu (ekte); b) Antonio'nun baldızı tarafından yazılan bazı notları yolluyorum (a.g.e., s. 203).²

2 Mektup, Spriano'da da yayınlanmıştır 1988, s. 148-149.